

İş Sağlığı ve İş Güvenliği Konusunda Bilgi-Tutum ve Davranışlarda Değişimler

Dr. Erdal BEŞER*

Eski Yunan Uygarlığı'nda fiziksel güç gerektiren iş, mahkum tutsak ve kölelerin yapması gereken iş türü olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle çalışanların karanlık, havasız, tozlu ve kötü çevre koşullarında, son derece yetersiz beslenme ile çok uzun saatler durup dinlenmeden çalıştırılmalarında toplumsal açıdan bir sakınca görülmemiştir.

Daha yenilere gelindiğinde, 18. yy.'da bile ana ve babaların 7-8 yaşlarındaki çocuklarını günde 16-18 saat gibi çok uzun periyotlarla yarı aç, yarı tok, havasız ve karanlık şartlar altında çalışmaya zorladıklarını bilmekteyiz. 7-8 yaşlarındaki çocukların yetersiz koşullar altında çalıştırılmaları tüm dünya ülkelerinde yaygın idi. Ayrıca hamile kadınlar madenlere indirilmekteydi.

Gerek bilgi-tutum ve davranışlarda değişimin, gerekse büyük buluş ve keşiflerin bir anda yapılarak toplumlar tarafından kabullenildiğini düşünmek yanlıştır.

İşçi sağlığı alanındaki gelişimleri anlamada şu örnek açıklık sağlayabilir. Bu gün buhar makinasını Watt'ın kaynayan bir ibriği gözlemleyerek bulunduğu yolundaki açıklamalar, tarihsel değişim dinamiklerini yeterince bilememekten kaynaklanmaktadır. Buhar gücü 2000 yıl önce Yunan'lılar tarafından da bilinmekteydi. Ama Yunan'lılar buhar gücünü sadece bazı oyuncaklarda kullanmışlardır. Öte yandan buhar makinasının bulunması daha önceki kuşakların deneyimlerine dayanan bilinçli ve çetin zihinsel çalışmaların sonucu olmuştur. Yani buhar makinasının yaşama katılması, ancak gereksinimler yeni bir devindirici güce karşı ilgi duyulmasına yol açtıktan sonra mümkün olmuştur.

Örneğin, iş sağlığının kurucusu kabul edilen Bernardino Ramazzini'nin 1700 yılında yayınladığı "Zanaatkarların Hastalıkları" (De Morbis Artificum Diatriba)" kitabı günümüzdeki kadar bile ilgi görmemişti. Çünkü henüz sanayileşme sürecine girilmemişti.

Tarihte genellikle 1760 yıllarından sonrası sanayileşmenin başlangıcı kabul edilmektedir. 1760-1850 yıllarında İngiltere, dokuma, demir-çelik üretimi ve ulaşım yöntemlerinde yeni buluşlara sahne olmuştur. İngiltere'nin dış ticaretinde temel ihraç mallarını tekstil ürünleri sağlıyordu. Dünya pazarlarının genişlemesiyle birlikte tekstile istem de artmıştı. Ama, tek mekikle çalışan eski tezgahlarla fazla bir kazanç sağlanamamakta idi. Hızlı bir sanayileşme sürecine girilmesiyle birlikte, buluşlar başlamış ve buluşlara dayanarak makineler aracılığı ile modern üretime geçilmiştir. Buharın aktif olarak bu kullanıldığını görmekteyiz. Buhar gücünün kullanılmasıyla bireysel üretimden toplu üretime geçilmiştir. Teknik ve sanayide bu değişiklikler sosyal hayatı da etkilemiş, kente göç olgusu artmış ve sanayi işçileri grubunu ortaya çıkarmıştır.

19. yy.'da sanayileşmenin giderek artması; işin, çalışmanın insan hak ve hukuku yönünden ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Önce İngiltere'de sonra da diğer Batı Ülkeleri'nde çalışma ve iş kuralları belli yasalara bağlanmıştır. Şu anda gerek Batı Ülkeleri'nde, gerekse Anayasamız'da çalışma, insanın temel haklarından biri olarak kabul edilmiştir ve çalışanların korunması ilkeleri belirlenmiştir.

Demografinin hesaplarına ve kalkınma planlarımıza göre 1995 yılında ülkemizde sanayide çalışanların oranı % 23'e yükselmiş olacaktır. Bu da yaklaşık 14 milyon kişinin sanayide çalışması demektir. Avrupa'nın birkaç yüzyılda kat ettiği mesafeyi ülkemiz birkaç onlu yıllarla kat etmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Son birkaç yıl içinde ülkemizde iş sağlığı ve iş güvenliği açısından yoğun bir aktivite içine girildiğini görmek mümkündür. Örneğin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumlarından 5.'sini düzenlemesi, 1989 yılında getirilen aşırı cezai müeyyideler, İşçi Sendikaları'nın eğitim çalışmaları ile yılda en az 5000 işçiyi eğitmeleri, Tabip Odaları'nın iş yeri hekimliği kurslarını organize etmeleri, üniversitelerden Gazi Üniversitesi'nin Kazaları Araştırma ve Önleme Enstitüsü kurması, Hacettepe Üniversitesi'nin İş Sağlığı Doktorası vermesi, üniversitelerimizde İşçi Sağlığı ders sayısı ve bu konuda araştırmaların artması sevindirici olmaktadır. Ancak, tüm bu çabalar yeterli olamamaktadır. Hala ülkemizde ölümlü iş kazaları Avrupa'dan en az 3 misli daha fazla görülmektedir. Sanayi ve teknolojik ilerlemelerden tüm toplum bireyleri yararlanırken, bunun bedelini sadece işçiler ödememelidir.

Gelişmiş ülkeler hastalıkların tedavisinden çok, hastalanmamanın yollarını araştırmaktadır. Gerçekte koruma, tedaviden çok daha önemli ve kolaydır. Ancak, belirli bir disiplin, denetim, eğitim ve süreklilik istemektedir. Son yıllara kadar işçi sağlığında

(*) Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı, Doç. Dr.

amaç, iş kazası ve meslek hastalığı geçirmemek, çalışırken yorgunluktan korunmak ve erken ihtiyarlanmamaktır. Günümüzde sanayileşmiş ülkelerde bu amaç çok daha ilerlere götürülmüş ve "yüksek nitelikte yaşam" denilen bir hayat düzeyi sağlanmaya yönelmiştir.

Bu çalışma, işçi sağlığı ve iş güvenliğinin düzelme veya iyileşme sürecinin nasıl hızlandırılacağı tartışılmak üzere tartışılmaktadır. Bu konuyu tartışırken, öncelikle tarihi gerçekleri doğru yorumlayabilmemiz gerekmektedir. Örneğin Fransız İhtilali'nin ortaya attığı Liberal Ekonomi Doktrini sonucunda, devlet işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna uzak kalmıştır. Çünkü, devlete bir karışmama, ekonomiye, emek-sermaye ilişkilerine karışmama görevi yüklenmiştir. Aşağı yukarı 80 yıllık bir durgunluk dönemi yaşandıktan sonra işçi sağlığı ve iş güvenliği ile uğraşmak ve araştırmalar yapmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Fransa'da olduğu gibi, işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında 80 yıllık duraklamaları ülkemizde yaşamamak için yapılabilir olanları en doğru şekilde ortaya koymak gerekiyor.

SONUÇ

Şu andaki en büyük eksiklik işçi ve işverenin eğitimsiz olmasıdır. Eğitimde öncelikle işçi sendikalarına aktif görev düşmektedir. Bu arada işçi sağlığı dersleri Endüstri Meslek Liselerinde yoğun olarak ele alınmalı, hatta ilk okuldan itibaren sağlık eğitimi programları, ilk yardımın basit kuralları ve "self care" denen kendi-kendine ve yakınındaki arkadaşına tehlike anında yardımcı olabilme eğitimi verilmelidir.

Üniversiteler eleman yetiştirme açısından aktivasyonlarını artırmalı, eğitimi üstlenecek eğitici elemanları yetiştirmelidir.

İş yeri yasalarını şu anda uzmanlar bile anlamakta güçlük çekmekte olup, sadeleştirilmesi ve en alt düzeyde eğitim almış bir işçinin bile anlayabilmesi gerekmektedir.

İşçilerin sağlık düzeylerini yükseltmek için kurullar kurulmalı, bu kurullarda ilgili bakanlıklar üniversiteler, işçi-işveren sendikaları, Devlet Planlama Teşkilatı, TÜBİTAK, Millî Prodüktivite Merkezi, Standartlar Enstitüsü gibi kurumlar ve ilgili meslek odaları yer almalıdır.

"Şikayet üzerine denetim" kavramı bu gün Avrupa'da uygulanmaktadır. Örneğin Fransa'da işyerleri girişinde mutlaka ilan tahtalarına orayı denetlemekle yükümlü iş güvenliği müfettişinin isim, adres ve telefonu yazılmaktadır. İşçiler rahatlıkla müfettişlere aksaklıklarını şikayet edebilmektedirler.

Ancak, şikayet eden işçinin işten çıkarılması korkusu ortadan kaldırılmıştır. Örneğin ABD'de şikayet ettiği duyulduğu takdirde işten atılan işçinin tekrar işine alınacağı ve boşa geçen süreleri için ücretin ödeneceği ve bu sürenin kıdeminden sayılacağı açıkça belirtilmiştir.

İşyeri müfettişliği ve işyeri hekimliği özendirilmelidir. İş yeri hekimleri işverenin işçisi gibi çalışmamalı, tabip odaları bunları görevlendirip, görevden alabilmelidir. İşçi veya işverenin pasif veya aktif eğitiminde işyeri hekimi veya iş yeri sağlık personellerinin son derece önemi rolleri vardır.

Ayrıca sigortasız işçi sorunu çözümlenmelidir. İşçilerde sigortasız çalışma sadece sosyal güvence boşluğu değil, psikiyatrik rahatsızlıklara neden olan temel faktörlerden biri olmaktadır.

Son yıllarda ülkemizde, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili sorunlar genellikle hukukla çözülmeye çalışılmıştır. Gerçekte "en iyi güvenlik sistemi tedbirli bir işçidir". Tedbirli ve bilinçli bir işçi yaratmak işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramının özünü oluşturmaktadır. Bu nitelikte bir işçi, iş yerinin tehlikeleri, ilk yardım vb. konularda eğitilmiş olmalı, ayrıca kendisi işi ve ailesiyle ilgili sorunlarının önce farkına varmalı sonra da çözüm yollarını aramalıdır. Zaten yaşam boyutları dinamizmine yabancılaşmanın ilk şartı, sorunların farkında olmak, ikinci şartı da sorunları çözmek için çaba sarf etmektir.

KAYNAKLAR

1. Erkan C. İş Sağlığı ve Meslek Hastalıkları. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınlarından sayı: 441, 1984.
2. Beşer E, İyriboz Y. Sağlıkta Yabancılaşma ve Önlemler. Türk Toplum Hekimliği 2. Sempozyumu (25-28 Haziran 1980 silivri-İstanbul) İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları No: 3107. 1980:171-8.
3. Topuzoğlu İ. Çevre Sağlığı ve İş Sağlığı. Hacettepe Üniversitesi Yayınları / A-27. 1979.
4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1989. Ankara, 1990.
5. Teber S. Davranışlarımızın Kökeni. Sorun Yayınları - İstanbul, 1978.
6. Özbek Z. Temel Sağlık Hizmetleri. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yayını No. 86/33 Kısa Dizi No. 1 Ankara 1986.
7. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü (İSGÜM) Bültenleri.